

Om "Oss" som likestilt

Trine Annfelt

Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU
trine.annfelt@ntnu.no

Abstract

The notion of (gender) equality has a unique position in Norwegian and Nordic self-image. Today "we" regard ourselves as world champions in gender equality, and at the same time "we" position (non western) immigrants and descendants outside the limits of this ideal. Knowledge based societies need scientific research deconstructing claims of truth that positions "us" as best and concurrently locks "the other" out from the category "Norwegian". The article argues that certain ways of understandings of history may contribute to make the gender equal self-image look true. I argue against taking the logic of history as progression as point of departure. The main example is a political discussion from 1981 in Norway when the Children's Act was passed to replace two separate laws for children born in or out of wedlock (from 1915 and 1956). Politicians discussed the common law as an end of 70 years of struggle for equality among children despite of the status of wedlock, simultaneously as the discussion presents Norwegianness as always already pervaded by ideals of equalization. By applying genealogy I show that the law from 1981 is better understood as results of the struggles during the 1960s and 1970s against patriarchal norms undermining the idea of children as illegitimate. New claims of truth about illegitimate children had gained foothold in society and among politicians.

Keywords

Construction of Norwegianness, equal opportunity, majority, minority

Innledning

Likestilling har fått en unik posisjon i de nordiske lands selvbilder. Internasjonalt profilerer vi oss som foregangsland på kjønnslikestillingens område (Carbin 2005). En slik utvikling har eskalert siden 1970-tallet i takt med det økte fokuset på likestilling og i takt med at minoritetsbefolkningen har vokst (de los Reyes 2002). De los Reyes skriver at ideen om at kvinner og menn skulle ha de samme rettigheter, muligheter og plikter på alle vesentlige områder i livet, var et radikalt, emansipatorisk prosjekt. I dagens Sverige har det blitt et maktinstrument som usynliggjør, nedvurderer og

marginaliserer mange kvinner (og menn, min anmerkning). Døra er åpnet for en retorikk som plasserer innvandrere og deres etterkommere som gruppe utenfor likestillingsgrenser. Parallelt har selvforståelsen om at nordisk er lik likestilt åpnet for en retorikk som bidrar til å usynliggjøre etnisk nordisk ulikestilling og overgrep (Ericsson 2005). Et eksempel er debattene om æresdrap og tvangsekteskap som har bestyrket forestillingene om Sverige som et land og en kultur som tilbyr en frison fra kjønnsundertrykking (de los Reyes 2002:172).

I denne artikkelen diskuterer jeg hvordan noen måter å forstå historien på kan

delta i etableringen av slike bilder av ”oss selv”. Utgangspunktet er den politiske debatten rundt innføring av Lov om barn og foreldre av 1981, en debatt jeg ser som et tidlig og tydelig bidrag i konstruksjonen av selvforståelsen som likestilt og norsk (Annfelt 2007). Som argumentert for foran kan denne identiteten både fungere som et ideal å strekke seg etter og tilsøre underordnende prosesser som fungerer som bremser for integrasjon.

I artikkelen anvender jeg et konstruktivistisk orientert analysegrep og destabiliserer det som 1980-tallspolitikere syntes var selvsagt, nemlig at ”vi” var en likestillingsorientert nasjon. Grunnlagsforståelsen er at tekst og tale både beskriver en virkelighet og gjør noe med den. Tekster kan handle gjennom å destabilisere, motsette seg eller bekrefte bestemte virkelighetsforståelser. Slik kan også tekster ta del i historien og gjøre noe med den på samme måte som konkrete (sam)handlinger og hendelser gjør (Asdal, Berge, Gammelgaard, Riiser Gundersen, Jordheim, Rem & Tønneson 2008).

Innledningsvis presenterer jeg det forskningsprosjektet artikkelen springer ut av. Deretter presenterer jeg analysegrepet og diskuterer de mulighetene for dekonstruksjon av kategorier som dette grepet åpner for. Siden temaet er barnelovene, er det kategoriene mor, far og barn som står i fokus. Hovedvekten er lagt på å vise hvordan historieskriving anvendes til å konstituere oss selv som *bra* og stort sett *bedre* enn fortidens mennesker. Mot slutten av artikkelen diskuterer jeg dette opp mot postkolonialt inspirerte analyser av forskjellsskapende diskurser. Jeg spør: Bruker vi antakelser om likestilling til å skrive ”oss” inn i det postkoloniale teoretikere kaller en dominansens diskurs?

”Når heteroseksualiteten må forklare seg” Prosjektet ”Når heteroseksualiteten må forklare seg”¹ undersøkte heteroseksualitet som en sosiokulturell ordning. Sju forskere undersøkte det naturlige og selvfølgelig ved heteroseksualitet og samfunnets normeringer, institusjonaliseringer og organiseringer rundt slik seksuell orientering i fortid og nåtid. Mitt delprosjekt var en analyse av et utvalg familiepolitiske dokumenter knyttet til barnelovene av 1915, 1956 og 1981.² Jeg undersøkte hvordan skiftende normeringer av heteroseksualitet fungerte som veivisere for politiske overveielser og beslutninger om familie og samliv og hvordan ulike kategorier mødre, fedre og barn ble normert. Dokumentene ble forstått som i en samtidig bevegelse å fortelle om de til en hver tid rådende virkelighetsforståelser om mor, far og barn og som å medkonstituere stabilitet og/eller endring i de gjeldende representasjonene. Eller annerledes sagt, stabilitet og/eller endring ble tolket som resultater av de makt-vitensrelasjoner som regulerte heteroseksualitet (Annfelt 2007; 2008a; 2008b).

Et av de interessante funnene i mitt delprosjekt er hvordan representasjonene av familiepolitikens hovedpersoner forandrer seg over tid. Et eksempel er barn og barns legitimitet og de endringer dette gjennomgikk. I begynnelsen av hundreåret var det en udiskutabel sannhet at barn kom i to kategorier avhengig av mors sivile status. Det var uekte barn og *barn*. Rundt midten av hundreåret hadde det oppstått en usikkerhet rundt hvor forskjellige de to kategoriene egentlig var. Dette kommer fram blant annet gjennom politiske diskusjoner om det var eller ikke var nødvendig med to lover (Annfelt 2007). Mot slutten av hundreåret, i 1981, hadde koblingen mellom legitimitet og barn opphørt eller blitt svak nok til at en felles barnelov ble

vedtatt. Et annet viktig funn er i hvilken grad hver tidsepoke oppfatter sine representasjoner som selvfølgerlige, som noe som ikke *kan* se annerledes ut. 1915-tallets representasjoner av den ugifte mor er et eksempel.³ Det var politisk uenighet om hvorvidt den situasjonen hun var kommet i, var hennes ansvar eller ikke, om hun var et offer eller en utspekulert kvinne som lurte menn. I en slik forstand eksisterte det to representasjoner av ugifte mødre som i sin tur påkalte ulike politiske handlemåter. Om hun befant seg, eller kunne befinne seg, innenfor grensene for kategorien ærbar kvinne og om hennes avkom var legitimt eller ikke, ble derimot ikke tematisert. At den ugifte mor befant seg på det anstendiges ytterside ble tatt for gitt og reproduisert av alle debattantene. Dokumentene formidler at noe annet var utenkelig. Et viktig tredje funn er at stabilitet og endring i representasjonene av mor, far og barn har vært forskjellig fra kategori til kategori. De mest påtakelige endringene gjennom hundreåret knytter seg til kategoriene *ugifte* mødre og fedre. For mødrenes del ble stigmaet langt på vei borte, mens de ugifte fedrene i tiltagende grad ble representert som rett og slett *fedre*. Det aller tydeligste eksempelet på endring knytter seg til kategorien uekte barn. I dokumentene etter 1981 har denne kategorien blitt borte.

Oppsummert fra prosjektet vil jeg så langt peke på hvor ulikt politikerne oppfattet personene mor, far og barn på ulike tidspunkt i hundreåret kombinert med en stor grad av selvfølgerlighet og selvfølgerliggjøring rundt at det var som det var akkurat da. Funnene demonstrerer hvordan samfunnets rådende logikker åpner og lukker for hva man får øye på.

Bakgrunn for analysen

Jeg har arbeidet ut fra forestillinger om performativitet i så vel politikk som forskning (Law 2004, Law og Singelton 2000). Fakta og andre former for virkelighet foreligger ikke i seg selv, men produseres i prosesser som er informert av allerede etablerte fakta og forforståelser (Schaanning 1997). Jeg forstår barns legitimitet, de ugifte mødrenes ærbarhet, ugifte fedre som primært fedre eller primært uheldige menn som effekter av samtidens makt-vitensrelasjoner med støtte i strukturelle og materielle forhold. Der dokumentene snakker om mor, far og barn som tatt-for-gitte kategorier eller størrelser, og snakker om historien i termer av utvikling mot noe bedre, undersøker jeg de samme kategorier som konstituert i historisk spesifikke maktdiskurser der politikken både spiller med og tar sitt utgangspunkt.

I praksis betyr dette å holde fokus på tilblivelse, fastholdelse og eventuell endring i kategorier og virkelighetsforståelse. Sosialkonstruktivismens antakelser om prinsipiell kontingens, at de rådende verdensbilder kunne sett annerledes ut, ligger til grunn for analysen (Jørgensen og Phillips 1999:14).

Med denne type forskningsinteresse gir et historisk materiale spesielle muligheter. Det er lettere å få øye på det naturliggjorte ved aktuelle verdensbilder når man ikke selv lever midt oppe i og har internalisert de representasjoner og forståelsesformer som blir tatt for gitt. Å lære av historien i den hensikt å ikke gjøre de samme feilene om igjen er fortsatt en god idé, men bør forstås på nye måter. Det vi kan lære, er i tråd med det Foucault avslutter det første bindet av *Seksualitetens historie* med. Han skriver at vi bør tenke oss en framtid basert i andre verdensbilder enn de som råder nå. Fra denne tenkte posisjonen kan man komme til knapt å forstå:

hvordan seksualitetens knep, og knepene til den makten som opprettholder den, i den grad har kunnet underkaste oss dette strenge kjønnsmonarkiet, at vi viet oss til den endeløse oppgaven å tvinge fram dens hemmeligheter og å utvinne de sannferdigste bekjennelser fra denne skyggen (Foucault 1995: 175–176).

Foucault skriver ikke om denne tenkte framtida som en tid der vi endelig er løst fra de villfarelser vi nå lever i. I stedet foreslår han at vi i den aktuelle framtida kan være bundet i og innenfor en annen ”kroppss- og nytelsesøkonomi” enn den som gjennomsyret det gamle kjønnsmonarkiet. Forslaget er altså at vi både i framtid og nåtid lever *i* og *med* noen verdensbilder, men ikke nødvendigvis med de samme. Det vi kan lære, dreier seg da om å innse hva tidsepokene deler: de virkeligheter vi lever i er selvfølgeliggjort for oss som lever dem og derfor virksomme i den aktuelle verden. Vi kan innse at det selvfølgelige – på kjønnsområdet, gitt et annet kjønnsmonarki – kan se annerledes ut enn det gjør for oss.

Jeg har med henvisning til Foucault foran forsøkt å stille meg prinsipielt uforstående til hvordan fortidens versjoner av maktkonstruksjoner og ”seksualitetens knep” klarte å underkaste folk det da rådende kjønnsmonarkiet. Samtidig har jeg hatt for øye at det må handle om samtidens verdensbilder. Hvordan var det for eksempel mulig at folk flest underkastet seg en kjønnsmoral med klare føringer for at Norge rundt 1915 hadde en av Europas høyeste dødeligheter blant barn født utenfor ekteskap (Holthe 1986)? Det man med den skisserte posisjonen kan lære av historien, handler ikke primært om hvordan fortidens kjønnsmonarki lot seg opprettholde når det kostet så mange så mye. Det

vi kan lære, er knyttet til antakelsen om at det som skjedde, framsto som rasjonelt for *dem*. Som oss, var de mennesker som tenkte og handlet ved hjelp av de logikker samtiden tilbød og underkastet dem. Det vi kan lære er med andre ord å innse også vår egen underkastelse eller diskursive innleiing. Vi kan dermed fatte interesse for å undersøke hva den kan bestå i og hvilke effekter det kan ha for eksempel for konstruksjoner av ”oss” og ”andre”.

Barneloven av 1981. Et punktum i en utvikling av likestilling mellom barn?

Jeg skal nå problematisere diskusjonen i Odelstinget ved innføringen av Lov om barn og foreldre (heretter barneloven) av 1981. Poenget er å stille spørsmål om hvilke herredømmeforhold datidens virkelighetsforståelser sprang ut av, støttet seg til og bidro til å opprettholde eller undergrave.

Gunn-Vigdis Olsen-Hagen (Arbeiderpartiet) holdt innledningsforedraget da den nye barneloven ble behandlet. Hun startet med å snakke om utviklingen i lovarbeidet for barn fra ”vår eldste rett” og fram til nå. I et historisk perspektiv hadde Norge på mange måter vært et foregangsland med hensyn til å regulere forholdet mellom barn og foreldre og barns rettsstilling i samfunnet. Olsen-Hagen sa at det 20. århundre hadde vært kjennetegnet av en prosess for likestilling mellom barn født i og utenfor ekteskap. Denne prosessen hadde startet med de castbergske barnelover av 1915. Hun sa at den barneloven Odelstinget nå skulle diskutere ”først og fremst” innebar at vi tok ”den siste og avgjørende beslutning i en prosess for likestilling imellom barn som fikk sin egentlige begynnelse nettopp ved de castbergske barnelover.”⁴

Jeg vil framheve tre trekk i forbindelse med diskusjonen om innføringen av den

nye loven. Det første er som nevnt at loven ble forstått som endestasjonen i en utviklingsprosess. Som vist var Olsen-Hagen helt klar på at dette hadde vært en prosess og denne forståelsen framstår ikke på noen måte som kontroversiell i Odelstingsdiskusjonen. Ingen sa seg uenige i at loven var en type endestasjon. Flere representanter støttet aktivt opp under denne forståelsen. En representant sa for eksempel at loven ”*avsluttet* en lang vei med forskjellsbehandling” fram mot et ”veikryss” der barn skulle ”være like for loven”.⁵ En annen sa at det lenge hadde vært ”en klar utvikling i retning av å styrke barns rettsstilling i samfunnet”⁶ og at det var en glede å fastslå at ”man nå *ikke lenger*” hadde en lov for barn født i og en for barn født utenfor ekteskap (mine kursiveringer). Det andre forholdet jeg vil peke på, er den store og felles tilfredshet med den nye loven og dens samling av *alle* barn. Med denne loven mente man å ha oppnådd nettopp det Olsen-Hagen peker på, nemlig en likestilling mellom barn. Dét hadde vært det viktigste formålet med loven⁷, og flertallet av representantene i Odelstinget kommenterte på forskjellige måter nettopp dette. Et eksempel er Høyres Jan P. Syse som komplimenterte sin politiske motstander Olsen-Hagen med ”et utmerket arbeid” og refererte til *Aftenposten* som hadde karakterisert lovutkastet som ”en bemerkelsesverdige enstemmig innstilling”⁸, hvilket avspeiles i at Odelstinget bifalt loven mot bare en stemme.⁹

Det tredje jeg skal peke på er det kvalitativt nye i logikkene om hva som var best for barn, nemlig at en felles lov både var riktig og best. Dette punktet er særlig interessant sett på bakgrunn av diskusjonene på 1950-tallet om det tilsvarende lovverket. Vi fikk nye barnelover også i 1956, og også under forberedelsene til disse ble det fore-

slått å samle lovreglene for barn født i og utenfor ekteskap i en felles lov.¹⁰ Dette forslaget ble avvist uten utredning. Så vel Barnevernskomiteen som forberedte de nye lovene, som departementet, mente at en felles lov ville virke uheldig og mot sin hensikt. Man ville ikke vinne noe på en sammenslåing til én lov. Hensikten med én lov måtte eventuelt være ”mest mulig” å få bort forskjellen mellom barn født i og utenfor ekteskap. Men det kunne en felles lov ikke bidra til, fordi reglene for ”de to kategorier barn” var for ulike. En felles lov ville bare gjøre vondt verre: ”dersom reglene blir tatt inn i samme lov, vil skilnaden heller komme tydeligere fram, idet reglene da stadig blir stilt direkte opp mot hverandre”.¹¹ Det ble altså tatt for gitt at barn kom i to utgaver og at forskjellene mellom dem var så store at de krevde hver sine lover.

Som nevnt foran var det også i 1915 helt klart at det var to kategorier barn. De castbergske barnelovene hadde som sin særlige målsetning å få på plass et lovverk som tok bedre vare på, og tildelte nye rettigheter til den ene av disse to kategoriene, nemlig de utenomekteskapelig fødte barna. For eksempel uttalte representanten A. Hanssen til støtte for Castbergs lovforslag at: ”samfundet pligter at lindre de følger, saavidt mulig avverge de følger, som ellers ifølge naturens lov vil følge barnet paa grund av det, forældrene gjør” (Dale 1969:56). Verken i begynnelsen eller midt i forrige hundreår ble altså barn av ugifte mødre forstått som rett og slett barn. Samtidig hadde begge disse lovverkene den samme humanistisk orienterte begrunnelse. I begge var forslag og endringer motivert av ønsker om et lovverk som kunne bidra til et bedre liv for de illegitime barna.¹² Det gir derfor god mening å diskutere forholdet mellom disse to lovverkene i termer av

utvikling. Begrunnelsen er nettopp at det på begge tidspunkt åpenbart eksisterte to kategorier barn.¹³ Det gjør det mulig å sammenligne kategoriene over tid. Hvordan hadde de uekte barna det i begynnelsen og midten av hundreåret? Ble det etter hvert bedre? I begynnelsen av hundreåret sprang lovarbeidet blant annet ut av erkjennelsen av ren nød. Den høye dødeligheten blant de uekte barna var en helt konkret motivasjon for lovarbeidet (Holthe 1986). Midt i hundreåret var den materielle situasjonen blitt bedre. Kanskje var heller ikke stigmaet så intenst. Men det var fortsatt to kategorier barn og disse var hierarkisk ordnet.

Det i min sammenheng interessante er at politikerne med selvfølghelighet bringer denne utviklingslogikken fram til 1980-tallet, til tross for at det da ikke på samme måte var to kategorier barn å likestille. Man kommer på sporet av dette i Odelstingsdebatten. Jeg sikter til den felles enigheten og store tilfredsheten med at vi nå fikk én barnelov. I 1981 uttrykkes ingen bekymring for at en sammenslåing skal ramme de uekte barna. I stedet finner jeg en type ubehag over at det har tatt så lang tid å få bare én lov. Flere innlegg gir inntrykk av at spørsmålet om en felles lov var overmodent. Det virker nærmest som om det føles skammelig at man har operert med to kategorier barn og to lover. Olsen-Hagen sier at "ekte" og "uekte" barn med tiden har forsvunnet ut av tale og tenkemåte blant folk flest. Andre representanter uttrykker forbauselse og nærmest vantro: "Det er egentlig utrolig at vi helt frem til i dag har hatt helt forskjellige lover, én for barn født i og en annen for barn født utenfor ekteskap"¹⁴ sier en av representantene fra Høyre. En av Arbeiderpartiets politikere sier: "Det er gledelig at vi nå får luket ut av våre lover begrepene "barn født i og uten-

for ekteskap". Det må igjen føre til en ugresslukning når det gjelder uttrykksmåter. Jeg tenker på betegnelsen "uekte barn", et diskriminerende stempel som vi må få helt bort fra språket".¹⁵

Det slående ved dokumentenes italesetninger av barn i 1981 er altså for det første at de synes å operere innenfor en logikk som er kvalitativt annerledes enn bare 25 år tidligere. Det hadde blitt en selvfølge at lovverket skulle oppfatte og behandle alle barn likt. For det andre er det interessant at den logikken som var i ferd med å bli erstattet, syntes å ha holdt seg nokså uforandret gjennom hundreåret fram til da. Det *var* en selvfølge at barn kom i to kategorier. Så er det også interessant at til tross for dette kvalitative skiftet blir overgangen fra to til en kategori barn forstått som et resultat av en prosess for likestilling som hadde pågått gjennom hele hundreåret. Politikere anvender altså en logikk på historien som ser utvikling som et løp alle i bunn og grunn hele tiden har vært enige om. Det har bare tatt tid å komme til målet. En slik logikk kan beskrives som en kronologisk orientert historieforståelse som bekrefter forestillingene om at nåtiden hviler på en nødvendig utvikling (Simonsen 1996).

Andersen (1999) skriver om genealogi som forskningsmetode at den har til hensikt "å oppløse samtidens selvfølgheligheter ved hjelp av historien". Genealogi betegnes som nåtidshistorie. Hensikten er ikke primært å beskrive hva som den gang foregikk, men å problematisere dagens diskurser ved å undersøke de herredømmeforhold de springer ut av. Historien undersøkes ikke som en utviklingslinje. Den forstås i stedet som effekter av herredømmeforhold der krefter kan støtte eller destabilisere hverandre og slik opprettholde eller endre de aktuelle maktforhold. I en slik forstand er historiens utvikling vilkårlig (Foucault

1991). Den er ikke tilfeldig i betydningen slump eller lykketreff, men vilkårlig på den måten at det aldri er gitt en gang for alle hvilke krefter og maktkonstellasjoner som får overtaket og hvordan herredømmeforholdene så blir seende ut.

Hvilke herredømmeforhold springer 1980-tallets selvfølgheter ut av? Min analyse er at det handler om de rystelser som 1960- og 1970-tallet utsatte det rådende kjønnsmonarkiet for (Annfelt 2007). Normeringene av (hetero)seksualitet ble en annen med Vietnamkrigen, blomsterbarna, studentopprøret, samboerskapet, anstrengelser for å legitimere homoseksuell orientering, (noen) pappaer i tog for barnehageplasser osv. I løpet av få år befant ikke lenger ekteskapet seg alene innenfor det Gayle Rubin (1984) har kalt "the charmed circle", det vil si den fortryllede sirkel der *de* får plass som holder seg innenfor grensene for normalisert begjær. Å få barn uten å gifte seg ble i økende grad legitimt og normalt, mens ekteskapet fikk status som en kvinneundertrykkende institusjon. Min påstand er dermed at barneloven ikke bør forstås som fullføringen av en likestillingsprosess mellom barn. Den bør forstås som en av mange effekter av endringene i de herredømmeforholdene som regulerte diskursene om seksualitet og kjønn. Det hadde skjedd endringer i det heteronormale. Nye makt-vitensrelasjoner var i ferd med å oppnå hegemoni. Heteroseksualitetens normerende kraft hadde selv sagt og åpenbart ikke opphørt, men den ble rystet og endret gjennom angrepene på den patriarkalske kjernefamilien. Om ikke annet så slo denne familieformen sprekker. Rystelsene i diskursive maktkonstellasjoner, at mange nok begynte å tenke, gjøre og legitimere på nye måter, innebar både at noen kategorier opphørte (uekte barn og dermed også dikotomien uekte – ekte) og

at andre endret seg (særlig kategoriene ugifte mødre og fedre). De nye makt-vitensrelasjoner hadde gjort noe med de logikker det følte rimelig og mulig å tenke om seksualitet og samliv med.

Det følger noen ulike konsekvenser av å se opphøret av kategorien uekte barn som resultat av en (lineær?) historisk prosess og å se opphøret som effekter av endringer i maktkonstellasjoner. Det første blikket konstituerer sannheten om at vi er i mål: Helt siden begynnelsen av hundreåret hadde det pågått en utvikling mot stadig mer likestilling mellom barn, og nå, med loven av 1981, tok vi det siste skrittet og passerte målstreken. Det andre blikket aktualiserer spørsmålet om hva som akkurat *nå* holdes diskursivt fast, hvordan det foregår og hvilke konsekvenser det kanskje har for hvilke barn. Tjener alle barn på de aktuelt dominerende makt-vitensrelasjoner? Hvilke skript for hvordan noe skal være for å bli legitimert og godkjent råder i dag grunnen? Hvilke diskurser og/eller ordninger konstituerer vår samtids grenser mellom normalitet og avvik, mellom bra og bekymringsfullt, mellom "norsk" og "innvandrer" osv.? *Hvordan* konstitueres, opprettholdes eller destabiliseres slike grenser generelt og i dagens politiske dokumenter? Diskursive konstruksjoner av norske jenter med hijab, offentlig diskurs om minoritets-etniske fedre som mindre likestillingsorientert enn majoritetsetniske¹⁶, kampene om ny ekteskapslov, om adopsjonsrettigheter for alle og om tilgang til reproduksjonsteknologi (u)avhengig av seksuell orientering og ekteskap gir vink om noen retninger å lete i (Spilker 2008).

Nåtiden som historiens bedre halvdel?

Også andre forskere har vist effektene av en historieforståelse som har utvikling i stabile

fenomener (som likestilling) som underliggende logikk. Historikeren Erling Sandmo (1999) har vist hvordan en utviklingslogikk basert i et verdensbilde av ontologiske størrelser konstituerer oss selv som bedre enn det/de vi sammenligner oss med. Hans doktoravhandling kan leses som en destabilisering av en historieforskning som begrenser sitt utgangspunkt til ontologi. Sandmo skriver at det har vært en grunnopfatning blant historikere at 1500- og 1600-tallet var mer voldelige enn de århundrer som kom senere (ibid.:22). Han skriver at fortiden blir sett som en reell størrelse, hvilket innebærer at når "vi som historikere leser kilder, er det den samme fortidige virkeligheten vi avdekker" (ibid.:67). Sandmos tilnærming er i stedet å historisere og kontekstualisere fortiden, her i betydningen historisere handlinger som historikere ved hjelp av nåtidens begrepsapparat har kategorisert som vold. Avhandlingens strukturerende tese er at kategorien vold er en historisk konstruksjon. Handlingene som kildene beskriver fant nok sted, men ble ikke av den grunn forstått som vold av sin samtid. Sandmos hypotese er at "folk flest ikke samordnet disse handlingene og tenkte seg at de var ulike former av det samme, nemlig vold" (ibid.:53). Lokalsamfunnene de utspilte seg i ga handlingene mening på andre måter. At dette poenget går tapt over historisk tid forklarer Sandmo med begrepsbruken. Over tid har begrepet vold for det første fått det innhold det har i dag, for det andre er kategorien naturalisert. Dagens samfunn er både preget av en enighet om hva vold er og om at den finnes som samfunnsfenomen (ibid.:274). Denne naturaliseringen skjuler kategoriens historisitet og gjør det mulig å hevde at fortiden var mer voldelig. Annerledes sagt: det er en kunnskapsforståelse som oppfatter handlingskategorien

vold i termer av stabilitet og avgrensbarhet (hva er vold og hva faller utenfor kategorien) som gjør det mulig og rimelig å trekke konklusjonen om at fortiden var mer voldelig enn vår egen tid. I den grad man syns vold er en uting, konstituerer samtidig denne epistemologien "oss" som lenger kommet enn "dem". Denne naturaliseringen oppfatter jeg som en parallell til 1980-tallspolitikkens konstitueringer av "oss" som en (alltid) likestillingsorientert nasjon og i dag som (enda) mer likestillingsorientert enn våre forfedre.

Også kulturhistorikeren Ilana Aalto (2006) demonstrerer noen effekter av å anvende en utviklingslogikk basert i stabile fenomener. I artikkelen "Self-evident, Unchanging, and Universal? Deconstructing historical interpretations of fatherhoods" dekonstruerer hun noen forståelser av fortidens fedre som det er stor enighet om i Norden i dag (Slettemo 2008). Aaltos empiriske materiale er annen forskning om farskap og selvbiografier skrevet av vanlige, finske menn. Hovedtemaet for analysen er "hvorfor fortiden framstilles som så forskjellig fra nåtiden og hvordan (...) denne forskjellen blir produsert" (Aalto: 151, min oversettelse). Aalto finner at forskere og vanlige folk er enige i sine framstillinger av så vel dagens som den nære fortidens fedre. Dagens farskap framstilles med mange nyanser, mens fortidens fedre stereotypiseres. Det legges vekt på at det er store forskjeller mellom før og nå og at dagens fedre er bedre. Aalto skriver at forskere og legfolk i hennes materiale anvender en "discourse on change" i struktureringsene av fortellingene. Det er den innbyrdes likheten mellom fortidens fedre som dominerer framstillingene. Hun skriver om denne likheten at den framstilles som så massiv at den må leses som "en karikatur som bare er ment å reflektere nå-

tiden" (ibid:164). "Fortiden framstilles monolittisk, statisk og uten interne forskjeller, noe som gjør det mulig å framheve nåtidens diversitet og argumentere for behovet for fortsatte forandringer" (ibid.: 164). Igjen anvendes altså fortiden til å konstituere nåtiden som bedre.

Bedre enn før og bedre enn andre

Eksemplene foran destabiliserer "sannheter" som er godt etablerte i dagens norske samfunn: Vi er mer likestilt, mindre voldelige og mer preget av individualitet og forskjellighet enn historiens mennesker. Dette er forståelser som har felles trekk med en kolonialistisk sannhetsproduksjon. Stikkordene er annetgjøring og hierarkisering fra posisjonen som majoritet (Brah 1996). Fra denne posisjonen produseres fortellinger som handler om utvikling mot modernitet som en bevegelse fra "syd" til "nord" og om samfunn og mennesker som tradisjonelle/førmoderne eller moderne og likestillingsorientert (Narayan 1997, Mohanthy 1988/2003, Reyes og Mulinari 2005, Razack 2008). Edward Saïd (2001), som av mange oppfattes som grunnleggeren av postkolonial teori, analyserte fram denne "dominansens diskurs" i et bredt spekter av tekster inkludert forskningsarbeider, reiseskildringer og skjønnlitteratur. Også andre postkoloniale forskere har vist hvordan vestlige blikk på "de andre" stereotypiserer og låser fast oppfatningene om "dem", mens de i en samtidig bevegelse konstituerer "oss selv/Vesten" som "de andres" misunnelsesverdige motstykke (Arnfred 2007). Slik har våre representasjoner av "dem" konsekvenser for "vår"/vestens selvforståelse: Ved hele tiden å framstå som vårt negative speilbilde har "de andre" fått en sentral rolle i utviklingen av "vi", som er både en enhet og et selvføl-

gelig, normativt sentrum (Thorbjørnsrud 2001). Med Mohanthy (1988/2003) lar vi i tillegg vår egen fremragenhet legitimere kolonialiseringen av "dem" økonomisk og diskursivt (Mohanthy 1988/2003).

Fortellinger som de forannevnte produseres og reproduseres gjennom ulike kanaler og i en rekke sammenhenger (Lewis 2006, Keskinen, Tuori, Irni og Mulinari 2009). Norske nåtidseksempler fins blant annet i skolen og i lærebøkene (Røthing og Svendsen 2009), i mediene (Kristensen 2010), i politiske fora og dokumenter (Gullestad 2002, 2006, Berg og Ljunggren 2010, Berg og Kristiansen 2010) og i arbeidslivet (Gullikstad 2010). Fortellingene er virksomme og blir til sannheter om "oss" og "de andre" fordi de fortelles så ofte, av så mange, fra så ulike posisjoner, på så mange måter og i så mange sammenhenger (Staunæs og Søndergaard 2005).

Også en historisk utviklingslogikk synes å ha en funksjon i det å konstituere "oss" som på ulike måter bedre. Som vist i mitt materiale skjer det når politikerne beskriver barneloven som slutføringen av et likestillingsprosjekt. Underteksten er at vår nasjon hele tiden har tatt grep for å likestille barn, men det er først vår egen samtid som virkelig har fått det til. I tillegg til at vi får vite interessante ting om fortiden, får vi altså del i prosesser som konstituerer "oss" som lengre kommet enn våre forfedre. Dette trekket deler sin historieforståelse med en kolonialistisk tenkemåte. Forskjellen er at den fortiden det er snakk om, ikke framstår som et negativt speilbilde, men som et uferdig bilde av oss selv.

Det grepet som hjelper dette bildet på plass, er at man essensialiserer fenomener og kategorier i stedet for å undersøke hvordan de ble og blir til i fortid og nåtid. I dag konstitueres barn som én ontologisk kategori i stedet for de to som rådet fram mot

1980-tallet. I praksis har det sikkert noen fordeler for dagens barn. Konkret har minst én maktasymmetri i konstitueringer av det enkelte barn blitt borte. Like fullt mener jeg at selve ontologiseringen eller essensialiseringen, og den utviklingslogikk som muliggjøres av dette, gjenstår som et problem – dersom målet er å endre på den norske majoritetens selvbilde. Den forståelsen av ”oss” som nasjon som kommuniseres er både at vi alltid, eller i hvert fall veldig lenge, har vært likestillingsorientert, og at det står bedre til i dag enn noen gang tidligere. Underforstått gjelder dette ”oss” til forskjell fra mange andre.

Produksjon av ”objektiv” kunnskap

All kunnskaps- og meningsproduksjon blir produsert fra en gitt posisjon. Også politikere og forskere er situerte (Haraway 1988). Å ta dette inn over seg har minst to konsekvenser. Den ene dreier seg om forskningens objektivitet i harawaysk forstand (1988, 1991). Haraways utgangspunkt er antakelsen om at mennesket ikke er eller kan være fullt nærværende for seg selv. Våre selv er tvunget fram gjennom det hun kaller den semiotisk-materielle teknologi, det vil si gjennom de måter materialitet, inkludert kropp og betydning er koblet sammen på. All kunnskap er derfor situert. Å bidra til en objektiv kunnskapsproduksjon må for det første bety å være bevisst at ingen situering er ”uskyldig” og derfor kan unndras inspeksjon. Det innebærer å erkjenne at utsikt fra én posisjon utelukker å se fra en annen, og erkjennelsen av at det som sikrer identitet/posisjon for noe og noen, innebærer marginalisering for noe annet og andre (Højgaard 2007). Det er ikke masterfortellinger (om norsk fortrefelighet), men brytningene mellom mange fortellinger fra mange steder og posisjoner

som bidrar til objektivitet. Det man ser fra egen posisjon hindrer en i å se fra en annen, med de begrensninger som det legger på det kunnskapsforslaget som leveres. I sin tur handler dette om virkelighetens beskaffenhet, nemlig om at den ikke er entydig, men at hvordan verden ser ut og *er*, ikke er den samme fra ulike posisjoner. Da kan ”objektivitet” best oppnås gjennom en økt erkjennelse av og innsikt i forholdet mellom verdens mangfoldighet og kampene om meningshegemoni. Konkret ad 1980-tallspolitikernes og min egen analyse av barneloven som slutten på en likestillingsprosess: Begge kunnskapsbidrag bidrar i konstitueringer av ”oss” som en likestillingsorientert nasjon, men fra ulike posisjoner. Jeg destabiliserer den entydigheten i forståelsen av ”oss” som likestilt, som jeg leser ut av dokumentene og som jeg mener politikerne både tok utgangspunkt i og bidro til. Samtidig må jeg akseptere at også utsikt fra min posisjon kan bidra til å sikre identitet for noe/noen framfor andre.

Det andre jeg vil hente fra Haraway er forslaget om at det ikke kan produseres objektiv kunnskap fra maktas posisjon (her fra Højgaard 2007). Mohanths (1988/2003) analyse av kunnskapsproduksjonen om ”de andre” i en rekke vestlige feministiske tekster, demonstrerer dette poenget. Tekstene innebar det hun kaller en diskursiv kolonialisering. Til tross for de ulike temaer som ble tatt opp i de arbeidene hun analyserer, bidro alle med påstander om en gitt ontologi. De bidro i konstruksjonen av en ”tredjeverdenskvinne”, en monolittisk, diskursiv figur, blottet for innbyrdes forskjeller, undertrykt og utbyttet og godt egnet som bakteppe for konstruksjoner av Vestens kvinner som likestilte, individualistiske og moderne.

Haraways forslag har relevans også i forhold til den historieforståelsen denne

artikkelen diskuterer. Forslaget kan brukes i en argumentasjon for økt refleksjon over det potensialet for entydighet og annetgjøring som ligger i en grunnlagsforståelse om en verden av stabile kategorier og fenomener i utvikling. Det utgår en type annetgjøring fra nåtidsposisjoner som avgjør at fortidens fedre var mer stereotyp enn nåtidens, at det var mer vold på 1600-tallet og at overgangen fra to til en kategori barn handlet om at vi hadde fullført en likestillingsprosess.

Likestilling som selvforståelse

Hvorfor ble antakelsen om en nesten 70 år lang likestillingsprosess forklaringen på at kategorien uekte barn var i ferd med å bli borte? Mitt forslag er at det kan dreie seg om 1980-tallets sterke fokus på likestilling mellom kjønn. Jeg tror representasjonen av "oss" som likestilt på den tiden for alvor holdt på å feste grepet. Idealet om likestilling ble på det tidspunkt i historien opprettholdt gjennom et intenst, diskursivt arbeid. Likestilling var et mye omtalt tema i tiden. Det påvirket mange menneskers forståelser, idealer og handlemåter, noe som også framgår av de politiske dokumentene. Likestilling var dermed en lett tilgjengelig argumentativ ressurs. Det var en økende tilslutning til oppfatningen om "oss" som en likestilt nasjon. 1980-tallspolitikerne bidro i konstitueringen av et slikt selvilde gjennom sin historieskriving. I en samtidig bevegelse bidro de i konstitueringen av samtiden som særlig likestilt.

Hva likestilling mellom kjønn i ulike sammenhenger skulle innebære, var det ikke enighet om (NOU 1991:3, Annfelt 2008a). Men uavhengig av om man mente at mor skulle likestilles med far eller omvendt og hva denne likestillingen eventuelt skulle innebære, så lot begrepet seg aktualisere

som noe positivt, som en verdi som pekte "oss" ut som på riktig vei og moderne.

Likestillingsdiskursenes intervensjoner gjorde noe med datidens heteronormativitet som etter mitt syn var positivt (Annfelt 2008c). Jeg er enig med politikerne i at det var bra og på tide at barn ble omfattet av en felles lov. Mitt anliggende i denne artikkelen er ikke å vise at 1980-tallets politikere grep sine logikker og fortolkninger ut av løse luften eller vise at de ikke skjønnte hvor undertrykkende samfunnet "egentlig" var. Jeg er opptatt av å vise at hvordan handlinger representeres (ny barnelov som punktum for en likestillingsprosess), bør analyseres både som en beskrivelse av dem og som (med)konstitueringer av gitte virkeligheter/sannheter ("vi" som en stadig mer likestillingsorientert nasjon). De sannhetspåstander vi holder oss med har sammenlenkede og omfattende effekter: Når barneloven fikk status som punktet i en likestillingsprosess, bidro det samtidig til å framstille oss som et foregangsland i Europa, som en nasjon med lange tradisjoner for likestilling. Holdt opp mot denne fortellingen er mitt argument at vi også trenger grep som kan undersøke våre virkelighetsforståelser som effekter av makt-vitensforhold og med effekter for oss som lever i og med disse maktdiskursene. Vi trenger destabiliserende historiefortellinger som ikke tildeler alle førsteposisjoner til "oss".

Kanskje trenger vi slike destabiliseringer ikke minst i en tid hvor Norge bør bli *en* flerkulturell nasjon, til forskjell fra et geografisk område som bebos av en nasjonal majoritet og mange minoriteter? En rekke forskere påpeker hvordan dagens rådende diskurser om "oss" og "de andre" bidrar i prosesser av hierarkisering og utenforskap (Thorbjørnsrud 2001, Gullestad 2002 og 2006, Walle 2007, Andersson 2010, Kristensen 2010). For eksempel

påpeker Thorbjørnsrud hvordan ”de”/ ”muslimene” framstilles ”som innbyrdes like og som preget av noe forgangent (...), de har noe å lære av nordmenn, og det er godt for ”dem” – særlig for kvinnene – at de har kommet til Norge, selv om de representerer et problem for ”oss”” (2001: xxxix). Gullestad (2002) bruker begrepet *den nasjonale orden* om symbolske barrierer som konstitueres i Norge nå. Hun påpeker en økt vekt på kultur, historie og avstamning som måter å naturligjøre barrierene på. Konstitueringen av likestilling som typisk norsk utgjør et viktig bidrag til byggingen av en slik orden.

Naturaliseringen av etnisk norsk som synonymt med likestilt, kan med hell undersøkes som en masterfortelling og erstattes med brytninger mellom fortellinger fra mange ulike posisjoner og steder. Ikke minst i et samfunn som i økende grad støtter seg på kunnskapsproduksjon, trenger vi forskning som destabiliserer og dekonstruerer de mange sannhetspåstander som både favoriserer kategorien ”norsk” og lukker den mot ”de andre”. Hvilke maktasymmetrier konstituerer dagens kategoriseringer? Ikke minst for feministisk orienterte forskere med erfaringer fra andre masterfortellings til tider kvelende grep, kan kanskje utfordringen føles særlig nærliggende?

Noter

1. ”Når heteroseksualiteten må forklare seg” var et 3-årig, NFR-finansiert prosjekt. Det ble avsluttet ved utgangen av 2007 med utgivelse av en antologi med samme tittel som prosjektet.
2. Materialet har vært familiepolitiske dokumenter fra begynnelsen, midten og slutten av hundreåret, først og fremst offentlige utredninger, proposisjoner og politiske debatter.
3. Stortingsforhandlingene 1915, bind 8.1.
4. Forhandlinger i Odelstinget 16. mars 1981, Stortingsforhandlingene 1980–81, bind 8: 191.
5. *ibid*: 209.

6. *ibid*: 222.
7. *ibid*: 194.
8. *ibid*: 240.
9. Ot.prp. nr. 25, Om lov om barn i ekteskap, Stortingsforhandlingene 1956, bind 3.
10. Ot.prp. nr. 25, Om lov om barn i ekteskap, s. 3. Stortingsforhandlingene 1956, bind 3.
11. Forestillingen om barns illegitimitet var levende i hvert fall fram til 1950–60-tallet. I Ot.prop. nr. 56:20:1956 står det for eksempel at ”— også barn født utenfor ekteskap kan bli legitimert seinere” (dersom ekteskap ble inngått, min anm.).
12. På begge tidspunkt satte samtiden konkrete og begrensede rammer for de subjektposisjoner som var tilgjengelige for barn hvis mor ikke var gift med en far. Å påta seg den ene av de to kategorier synes å ha vært en del av dette. Disse samtidene konstituerte rammer for hvilke forståelser av barna som ga mening.
13. Forhandlinger i Odelstinget nr 13, 16. mars 1981, Stortingsforhandlingene 1980–81, bind 8: 208.
14. *Ibid*: 206.
15. Se bl.a. barne- og likestillingsminister A. Huitfeldt: ”Innvandrefedre må på lik linje med norske fedre delta i barnas liv—.” www.dagbladet.no/nyheter/2009/05/24/576064.html.

Referanser

- Aalto, Ilana 2006. ”Self-evident, Unchanging and Universal? Deconstructing interpretations of the History of Fatherhood”. *Norma*, 2 (2):150–166.
- Andersen, Niels, Åkerstrøm 1999. *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København, Nyt fra Samfundsvidenskabernes.
- Andersson, Mette 2010. ”The Social Imaginary of first Generation Europeans”. *Social Identities*, 16 (1): 3–21.
- Annfelt, Trine 2007. ”Heteronormal nok? Om heteronormering som veileder i familiepolitikken”. I Trine Annfelt, Britt Andersen og Agnes Bolsø (red.): *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Annfelt, Trine 2008a. ”The ”New Father”: Gender Equality as a Discursive Resource for Family Policies”. I K.

- Melby, C. Carlsson Wetterberg and A-B. Ravn (eds.): *Gender Equality and Welfare Politics in Scandinavia*. Bristol, Policy Press.
- Annfelt, Trine 2008b. "From soft fathers to the right of the sperm? Biologism as heteronorming resource". I Eva Magnusson, Malin Rönnblom og Harriet Silius (eds.): *Critical Studies of Gender Equalities. Nordic Dislocations, Dilemmas and Contradictions*. Stockholm/ Göteborg, Makadam Publishers.
- Annfelt, Trine 2008c. "Den viktige far. Representasjoner av far i familiepolitiske dokumenter". *Tidsskrift for kjønnsforskning*, nr. 1:42–59.
- Arnfred, Signe 2007. "Postkolonial, feministisk kritikk/introduksjon". I Dorte S. Søndergaard (red.): *Feministiske tenkere. En tekstsamling*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Asdal, Kristin, Kjell Lars Berge, Karen Gammelgaard, Trygve Riiser Gundersen, Helge
- Jordheim, Tore Rem og Johan L. Tønneson 2008. *Tekst og historie*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Berg, Anne-Jorunn og Elisabeth Ljunggren 2010. "Egne penger? Selvstendig næringsvirksomhet som kjønn inkluderingsstrategi." I Anne-Jorunn Berg, A.B. Flemmen og B. Gullikstad (red): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Berg, Anne-Jorunn og Tone Gunn Kristiansen 2010. "Synlig forskjell – om "nyankomne innvandrere", kjønn og rasialisering. I Anne-Jorunn Berg, A.B. Flemmen og B. Gullikstad (red.): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Brah, Avtar 1996. *Carthographies of Diaspora*. London, Taylor & Francis.
- Carbin, Maria 2005. Att visualisera den jämställda nationen: Artikulationer av kön/ras/etnicitet och klass i Svenska regeringens export av jämställdhet. Paper på konferanse på Arbetets museum, Norrköping 4–5 februar.
- Dale, Anne Sofie 1969. *Stortingets behandling av de Castbergske barnelover*. Universitetet i Oslo, Historisk institutt.
- Ericsson, Maria 2005. "Den onda og den normala fadersmakten? Fäders vold i svensk offentlig politikk". *Tidsskrift for kjønnsforskning*, nr. 2:56–73.
- Foucault, Michel 1991. "Nietzsche, Genealogy, History". I P. Rabinow (ed.): *The Foucault Reader*. London/New York, Penguin.
- Foucault, Michel 1995. *Seksualitetens historie. Bind 1: Vilje til viten*. Exil.
- Gullestad, Marianne 2002. *Det norske sett med nye øyne*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne 2006. *Plausible Prejudice*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Gullikstad, Berit 2010. "Når likestilling blir ulikhet". I Anne-Jorunn Berg, A.B. Flemmen og B. Gullikstad (red.): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Haraway, Donna 1988. "Situating knowledge: The Science Question in Feminism as a Site of Discourse on the Privilege of the Partial Perspective" *Feminist Studies*, 14(3).
- Haraway, Donna 1991. *Simians, Cyborgs, and Women: The reinvention of Nature*. New York, Routledge.
- Holthe, Marion Berit 1986. *Et norsk førsteskritt i rettsutviklingen. Forbedringer i barn født utenfor ekteskaps rettsstilling etter de Castbergske barnelover av 1915, med særlig henblikk på retten til navn og arv. – Argumentasjon og forutsetninger for likestilling*. Universitetet i Oslo, Institutt for privatrett.

- Højgaard, Lis 2007. "Feministisk videnskabsfilosofi/introduction". I Dorte S. Søndergaard (red.): *Feministiske tænkere. En tekstsamling*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Studentlitteratur.
- Keskinen, Suvi, Salla Tuori, Sari Irni og Diana Mulinari 2009. *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Farnham, Ashgate.
- Kristensen, Guro Korsnes 2010. "Likestilt, integrert og 'norsk'? Om 1.9 barn". I Anne-Jorunn Berg, A.B. Flemmen og B. Gullikstad (red.): *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Law, J. and Singleton V (2000), *This is Not an Object*.
<http://www.lancs.ac.uk/fss/sociology/papers/Law-Singleton-This-is-Not-an-Object>
- Law, John 2004. *After Method. Mess in Social Science Research*. London, Routledge.
- Lewis, Gail 2006. "Imaginerings of Europe: Technologies of Gender, Economics of Power". *European Journal of Women's Studies* 13 (2):82–102.
- Mohanty, Chandra, Talpade 1988/2003. "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses". I R. Lewis and S. Mills (eds.): *Feminist Postcolonial Theory. A Reader*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Narayan, U. 1997. "Contesting Cultures. Westernization, Respect for Cultures and Third World Feminists". I L. Nicholson (ed.): *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory*. New York, Routledge.
- NOU 1991:3. *Mannsrolleutvalgets sluttrapport*.
- Razack, S. 2008. *Casting Out. The Eviction of Muslims from Western Law and Politics*. Toronto, University of Toronto Press.
- Reyes, Paulina de los 2002. "Den svenska jämställdhetens etniska gränser – om patriarkala enklaver och kulturella frizoner". I E. Lindberg (red.): *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm, Agora.
- Reyes, Paulina, de los og Diana Mulinari 2005. *Interseksjonalitet*. Malmö, Liber AB.
- Rubin, Gayle 1984. "Thinking sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality". I C.S. Vance (ed.): *Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*. Boston, Routledge & Keagan, Paul.
- Røthing, Åse og Stine Helena Bang Svendsen 2009. *Seksualitet i skolen: Perspektiver på undervisning*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.
- Said, Edward, W. 2001. *Orientalismen*. Oslo, De norske bokklubbene/ Bokklubbens kulturbibliotek.
- Sandmo, Erling 1999. *Voldsamfunnets undergang. Om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Schaanning, Espen 1997. *Vitenskap som skapt viten: Foucault og historisk praksis*. Oslo, Spartacus forlag.
- Simonsen, Dorthe Gert 1996. *Kønnets grænser: Poststrukturalistiske strategier – historieteoretiske perspektiver*. København, Københavns Universitet.
- Slettemo, Hildegunn 2008. "Far og forsørger – et historiefaglig blikk på menns familieliv. Eksempler fra Ranas etterkrigshistorie". Paper på Historiedagene i Tromsø 20.–22. juni.
- Spilker, Kristin Hestflått 2008. *Assistert slektskap: Biopolitikk i reproduksjonsteknologiens tidsalder* (dr.avhandling). Trondheim, NTNU.

- Staunæs, Dorte og Dorte Marie Søndergaard 2005. "Interview i en tangotid", i N. Mik-Meyer og M. Järvinen (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Thorbjørnsrud, Berit 2001. "Innledende essay". I Edward W. Saïd: *Orientalismen*. Oslo, De norske bokklubbene/Bokklubbens kulturbibliotek.
- Walle, Thomas Michael 2007. "Kjønn og etnisitet". I Jørgen Lorentzen og Wenke Mühleisen (red.): *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Lisbeth Andreassen Chumak, Ingun Aastebøl, Kari Sommerseth Jacobsen 2009.